

MATTI HÄGGSTRÖM:

Nationalism – då och nu

Jan-Gunnar Rosenblads doktorsavhandling "Nation, nationalism och identitet" ger en intressant inblick i den svenska pressdiskussionen vid sekelskiftet.

Frågan om nationalism och internationalism är väl så aktuell i dag.

Kring sistlidna sekelskiftet rasade kriget mellan Storbritannien och boerrepublikerna Transvaal och Oranjestaten samt upproriska boer i Kapkolonin.

Boerkriget väckte betydande global uppmärksamhet. Det berodde bl a på att det berörde olika uppfattningar om sådana begrepp som nationalism, kulturell identitet och internationalism. Inte minst i Sverige pågick debatten, där konflikten togs till utgångspunkt för varierande åsikter i dessa ämnen. Det var alltså ett Sverige där unionen med Norge, rösträtten, försvaret och tullarna hörde till de mest brännande spörsmålen. Boerna sågs också av många som representanter för den genuina bondekulturen på flykt från den moderna industrialismen, vilken företräddes av britterna.

Detta är ämnet för statsvetaren Jan-Gunnar Rosenblads doktorsavhandling, "Nation, nationalism och identitet. Sydafrika i svensk sekelskiftesdebatt" (Bokförlaget Nya Doxa). Boken ger en intressant inblick i den svenska pressdiskussionen och belyser ingående och initierat hur nationen och nationalismen uppfattades inom olika politiska riktningar.

Tre slags nationalism

Författaren skiljer på tre slags nationalism: liberal, integral och evolutionär nationalism.

Den liberala nationalismen kännetecknas av omsorg om gemensamma kulturtraditioner och språk. (Man kan också med Nils Elvander i Svenska Dagbladet 11.10.1992 kalla den kulturnationalism.) Människor skall få gruppera sig efter sina nationella särdrag. Den liberala nationa-

Matti Häggström är politisk chefredaktör på Barometern.

lismen tar avstånd från imperialism och slår vakt om individens frihet, småskalighet och universalism. Viktigast är värnandet av nationalitetsprincipen — ett folk, en gemensam kultur, en stat. Denna princip anges ibland vara förutsättning för internationalism. Först när ett samhälle utvecklar sin individualitet blir det, i likhet med den enskilde där, värdefullt och nyttigt i det stora världssamhället, i den gemensamma mänskliga kulturen. Man ser en harmoni med internationalismen. De-larna utvecklar sin individualism, men kan samtidigt samarbeta.

Företrädare för den liberala nationalismen, exempelvis tidningen Social-Demokraten, var positiva till britterna. Dilemmat var att Storbritannien, frihetens förkämpe, agerade mot sina egna principer mot boerna. Vapenmakt mot dem var ovärdigt ett land som gått i spetsen för kultur och framåtskridande. En fredlig uppgörelse i Sydafrika skulle återge Storbritannien "den civiliserade världens sympati", ansåg tidningen.

De liberala nationalisterna i Sverige engagerade sig för boerna därför att nationalitetsprincipen hotades av imperialismen. Nationalismen var raka vägen till internationalismen, men risken var alltså att det i stället kunde bli imperialism. Att boerna koloniserade Sydafrika var ett vällovt civilisationsarbete enligt Soc.D. Britter, påverkade av kapitalintressen som traktade efter boernas land, utgjorde däremot en fas i den förkastliga moderna imperialismen. Soc.D menade också att bara boerna — vilka betraktade Sydafrika som sitt enda hemland — borde åtnjuta medborgerliga rättigheter där. De infödda räknades uppenbarligen som andra klassens invånare.

Den integrala nationalismen — statsnationalismen med Nils Elvanders ord — var fientligt inställd till internationalism och humanism. Den var militaristisk och imperialistisk. Allt, inklusive individen, skulle underordnas nationens intressen. Dennes makt och ära ställdes också i motsats till andra nationer. Tendensen var klart antiliberal. Den hade drag, betonar Rosenblad, som delvis återkom i fascismen, exempelvis dyrkan av handlingen. Man betonade företeelser som nationens självhävdelsebegär, historien, kollektivismen, rasismen, regionalismen, religionen. Viktigast var nationens egenart och kraft. Strömningen får i avhandlingen primärt representeras av den konservativa tidningen Göteborgs Aftonblad.

Varför uppmärksammades då boerna? Enligt Rosenblad för att de sattes in i ett svenskt nationellt sammanhang. GA visade på nationella ideal som den önskade se förverkligade i Sverige, genom att tillämpa dem på boerna. De framställdes som nationella föredömen som vi kunde lära mycket av. Boersamhället med sin bondekultur och motvilja mot utländska impulser hade bevarat sina nationella dygder bättre än andra folk. Mot detta satte GA svenskens böjelser för det utländska, som kallades "överkultur". I en ledare talades det om "tvål och tvättvatten" som symbol för ytlighet. (Det är nästan så man kommer att tänka på vissa miljöpartister i dag!) Boerna betraktades som "råbarkade bönder" med hjärtat på rätta stället, med känsla för hembygden, religionen och fädernas verk. Deras nationalism var någonting för oss i vårt förhållande till Norge i samband med unionskrisen, hävdade GA.

Harald Hjärnes ståndpunkter

Den evolutionära nationalismen företräddes i Sverige främst av Svenska Dagbladet och den konservativa politikern och historikern Harald Hjärne. Inställningen gick ut på att de färgade folken skulle uppfostras till västerlänningar. Attityden skilde sig sålunda från GA:s. Hjärne såg den sydafrikanska konflikten som ett led i världsmakternas kamp om kolonier. Storbritanniens verkliga motståndare i boerkriget var därför Tyskland. Han avvisade boernas krav på självständighet med två argument: Det skulle innebära en lägre kulturs brytning med den engelska kulturmakts hegemoni, och boernas frihet från England betydde rätt för dem att undertrycka andra folk, alltså de svarta. Hjärne trodde inte på konstanta rasegenskaper. Alla raser skulle få rätt att utveckla sina specifika anlag.

Rosenblad framhåller att Hjärnes ståndpunkter i dag antagligen skulle betecknas som rasistiska. Men han bröt isen ifråga om inställningen till afrikanerna. Inte så att han erkände deras likaberättigande med västerlänningarna, "men han ger dem en chans och det är mer än vad man kan säga om hans samtida. Han ger dem möjligheten att bli européer". För Hjärne var det västerländska samhällssystemet det enda godtagbara. Författaren hänvisade till 1950-talets sydafrikadebatt. Europerspektivet av Hjärnes snitt försvann först då man accepterade att afrikanerna kunde ta vara på sig själva och styra sina egna länder.

Hjärne fann alltså att rätten till nationell suveränitet inte var lika tillämpbar på alla nationer, vid sekelskiftet varken på boer eller afrikaner. De senares räddning var England. Tyskarna tillhörde visserli-

gen den västerländska kulturkretsen, men de hade ännu inte trampat ur barnskorna. Deras expansionslusta hotade både världsfreden och liberalismen, poängterade Hjärne — något drygt decennium före första världskriget.

SvD underströk att brittiskt styre där utgjorde garantin för en humanistisk samhällsutveckling samt uppfostran till självstyre och självständig kultur för de underutvecklade folken. Idealet för den brittiska imperialismen var, skriver Hjärne, "ett förbund av självstyrande kolonier under gemensam flagg". För honom var Storbritannien den enda stormakt som kunde uppbära ett kolonialvälde på grund av folkets historiskt utbildade karaktär och egen inre samhällsutveckling. Han betonade humaniteten och progressiviteten i denna imperialism. Att förvalta tropikerna innebar ett historiskt förtroendeuppdrag.

Hjärnes argumentering hade, kan det sägas, udden riktad mot de integrala nationalisternas värderingar och var en ofta ironiskt framförd reaktion mot den dåtida "boerkulten".

Inget enhetligt begrepp

Rosenblads avhandling är inte alldeles lättillgänglig. Men den innehåller åtskilliga aspekter som har beröring med EG-frågan och invandringen, som ju aktualiserat nationalitetsbegreppet. Frontlinjen går delvis igen. Som framgått är nationalismen dock ingenting enhetligt. Den kan från skiftande utgångspunkter omfattas av de mest utpräglade politiska motståndare. EG-motståndet i flera europeiska länder i dag — inte helt men i viss mån påminnande om den integrala nationalis-

men — förener sålunda ytterlighetsgrupperna på vänsterkanten med fascister och populisterna.

Flera av de åsikter som framfördes för 90 år sedan ter sig givetvis nattståndna. Men hur mycket längre har vi egentligen kommit? Mycket av framför allt Hjärnes tankegods vittnar i varje fall om tolerans, humanism och en framsynthet som fortfarande känns fräsch och som kontrasterar mot den unkna agitationen från vissa EG-negativister.

Internationalismen i Europa är främst konkretiserad i EG, ett mäktigt samarbetsorgan som förhoppningsvis skall kunna trygga en varaktig fred i vår av krig plågade världsdelen. Samtidigt finns motsatta tendenser. Inte bara allmän främlingsfientlighet och fruktan för det nya, ovissa utan också nationella frigörelsekrav ställs nu i länder som Spanien, Jugoslavien, Tjeckoslovakien och på många håll i den forna Sovjetunionen.

Nationalist och internationalist

En rimlig ståndpunkt för en liberalkonservativ som snarast omfattar den liberala nationalismen och som följaktligen är engagerad EG-anhängare kan vara att det går att vara både nationalist och internationalist. Sverige är så etniskt och kultu-

rellt homogent att vi huvudsakligen berikas av impulser från olika invandrargrupper. Svårare är det för länder som är splittrade etniskt och kulturellt.

Vi kan även spela en roll i den framtida europeiska konserten utan att vår nationella egenart äventyras. Den kan tvärtom tillföras mycket — precis som under många hundra år tidigare, då vi starkt influerats av kulturer som de tyska, engelska och franska. Och EG-samarbetet handlar ju inte bara om pengar!

Hjärne ansåg att det västerländska folket, främst britterna, var överlägsna andra folk. Men hans åsikt var inte biologiskt, egentligen inte heller rasistiskt förankrad. Han hävdade att britterna kommit längst utvecklingsmässigt och då i förhållande till, som Rosenblad uttrycker det, "vissa universella kulturvärden".

Detta framhöll han således i en tid då man talade om nationalkaraktärer i alla möjliga och omöjliga sammanhang. Det fanns knappast någon chauvinism i hans inställning — i motsats till den som grasserar inom delar av anti-EG-etablissermanget. Det är nog ingen alltför vågad gissning att Harald Hjärne i dag skulle varit entusiastisk EG-anhängare, intensivt verksam i arbetet på att bekämpa okunnighet, fördomar samt föråldrade och mer eller mindre humana attityder.